

فرصت بندگی

محمدحسین زارعی رضائی

گروه آموزشی الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان

لحظه به لحظه عمر انسان مؤمن فرصتی برای عبادت و بندگی است؛ اما این به معنای ارزش یکسان زمان‌ها نیست. شاید بتوان ادعا کرد زمان‌ها متناسب با نیازهای گوناگون انسان‌ها سامان می‌یابند. از دوازده ماه قمری برخی بر برخی دیگر فضیلت و برتری دارند. بنابر آنچه از روایات به ما رسیده است، ماه‌های رجب، شعبان و رمضان در میان ماه‌های قمری از فضیلت بیشتری برخوردارند. در اینجا به چند روایت اشاره می‌کنیم:

۱. رسول خدا (ص) می‌فرمایند: «هان! ماه رجب و ماه شعبان دو ماه من هستند و ماه رمضان ماه امتم آگاه باشید که هر کس یک روز از ماه رجب را با ایمان و اخلاص روزه بگیرد، مستوجب رضوان بزرگ الهی می‌شود و روزهای در آن روز بی‌گمان خشم خداوند را فرو می‌نشانند و دری از درهای دوزخ را روی وی می‌بندد. اگر به اندازه گستره زمین به او زر داده شود، برتر از روزهایش نخواهد بود. پادشاه این روزه هرگز با حسنات دنیوی قابل مقایسه نیست، به شرط اینکه اخلاص داشته باشد و برای تقرب به خدای عزوجل انجام داده باشد و همانا شب هنگام، ده دعایش مستجاب می‌شود» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۹۴، ص ۲۶).

۲. در روایت دیگری از رسول خدا (ص) نقل شده است که فرمودند: «ماه رجب ماه خدا و ماه شعبان ماه من است و ماه رمضان ماه امتم» از حضرت سؤال شد: «چه معنا دارد سخنت که فرمودی ماه رجب ماه خداست؟» حضرت پاسخ داد: «زیرا ماه رجب ویژه آموزش و مخصوص مغفرت است. در این ماه خونی ریخته نمی‌شود (حتی در جاهلیت نیز ماه رجب جزء ماه‌های حرام به حساب می‌آمد و جنگ و خونریزی در آن تعطیل می‌شد). در این ماه، خداوند اولیا و محبان‌ش را می‌آمزد و توبه‌شان را می‌پذیرد و آنان را از دشمنان‌شان می‌رهاند.» سپس فرمودند: «هر که تمام این ماه را روزه بدارد، سه چیز از خدایش دریافت می‌کند: آموزش برای تمام گناهان گذشته‌اش، مصونیتی برای باقی‌مانده از عمرش و ایمنی از تشنگی روز قیامت» (مجلس، ۱۴۰۳، ج ۱۰۴، ص ۱۲۵).

۳. رسول اکرم (ص) می‌فرماید: «رجب برای امت من ماه طلب آموزش است در آن بسیار آموزش بخواهید که او آموزنده و مهربان است» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۹۴، ص ۳۸).

۴. امام کاظم (ع) نیز می‌فرماید: «رجب نام رودی است در بهشت که از شیر سفیدتر و از عسل شیرین‌تر است، هر که یک روز از ماه رجب را روزه بدارد، خداوند از آن نهر به او عطا می‌کند» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۹۴، ص ۳۷).

روایات در فضیلت و برکات این سه ماه مبارک (رجب و شعبان و رمضان) منحصر به موارد مذکور نیست؛ بلکه از رسول خدا و ائمه هدی، علیهم صلوات الله، روایات‌های دیگری نیز رسیده است که همه دلالت بر عظمت و فضیلت این سه ماه دارند و ذکر همه آن‌ها خارج از حوصله این نوشتار است؛ اما در این خصوص ذکر یک جمله از امام راحل عظیم‌الشأن، خمینی (ره) عزیز، در عظمت این ماه‌های پربرکت خالی از لطف نیست؛ ایشان می‌فرمایند: «شرافت این سه ماه در زبان‌ها و در بیان‌ها و در عقل‌ها و در فکرها نمی‌گنجد. برکات این ماه‌ها ادعیه‌ای است که وارد شده است در این ماه‌ها» (موسوی خمینی (ره)، ج ۱۷، ص ۴۵۶).

مهم‌تر از این بحث این است که چگونه این ماه‌های عزیز را گرامی بداریم و از فرصت بندگی بیشتر بهره‌جوییم؟ چگونه به این کلام نورانی امیرمؤمنان علی (ع) جامه عمل بپوشانیم که می‌فرماید: «وَ الْفُرْصَةُ تَمُرُّ مَرًّا السَّحَابِ، فَانْتَهِزُوا فَرَصَ الْخَيْرِ» (فرصت‌ها مانند ابرها می‌گذرند، پس از فرصت‌های خوب استفاده کنید) (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۶۸، ص ۳۳۶). یکی از برنامه‌های مؤثر در سلوک معنوی این است که سالک خود را در معرض نسیم رحمت الهی قرار دهد تا کسب رحمت الهی برای او تسهیل شود. پیامبر اکرم (ص) در این خصوص می‌فرماید: «إِنَّ لِرَبِّكُمْ فِي أَيَّامِ دَهْرِكُمْ نَفَحَاتٍ، فَتَعَرَّضُوا لَهُ لَعَلَّهٗ أَنْ يُصِيبَكُم نَفْحَةٌ مِنْهَا فَلَا تَشْقَوْنَ بَعْدَهَا أَبَدًا» (همانا از سوی پروردگار شما در طول عمرتان نسیم‌هایی می‌وزد؛ پس خود را در معرض آن‌ها قرار دهید، باشد که نسیمی از آن نفحات به شما بوزد و زان پس هرگز به شقاوت نیفتید) (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۶۸، ص ۲۲۱؛ المتقی الهندی، ۱۴۰۱، ج ۲۱۳۲۴). سیره عملی برخی از بزرگان سلوک الی الله نیز بر این منوال بوده است که در ماه‌های رجب و شعبان و رمضان، از دیگر وظیفه‌های خود می‌کاستند. آن‌ها حتی طالبان علم را به مقدم‌داشتن عبادت بر تحصیل علم که خود از برترین عبادت‌هاست، توصیه می‌کردند (ملکی

تبریزی، ۱۳۸۳، ص ۱۰۴). هدف از این توصیه آن است که سالکان طریق الی الله، در این فرصت ویژه عبادت و بندگی، بیشتر به سیر انفسی بپردازند و لذت مناجات با خدای رؤف و مهربان را بیش از پیش بچشند. گذشته از فضائل مشترکی که برای این سه ماه شریف ذکر شده، در روایات برای هر یک از این ماه‌ها دستورالعملی ویژه نیز پیشنهاد شده است که به اختصار به آن‌ها می‌پردازیم:

۱. در ماه رجب، چنانچه از رسول گرامی اسلام (ص) نقل شده است، باید بسیار استغفار کنیم. حضرت می‌فرمایند: «در ماه رجب بسیار کلمه «استغفرالله» را بر زبان جاری کنید و از خداوند آموزش گناهان گذشته و مصونیت از گناهان در آینده را بطلبید» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۹۴، ص ۷۷).

۲. در ماه شعبان بسیار صلوات و درود بر پیامبر و اهل بیتش بفرستید. ماه شعبان را ماه شفاعت نیز نامیده‌اند؛ زیرا پیامبر اکرم (ص) هر کسی را که در این ماه بر او درود بفرستد، شفاعت می‌کند: «و سَمِّيَ شهر شعبان شهر الشفاعة؛ لأن رسولکم یشفع لکل من یصلی علیه فیه» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۹۴، ص ۷۷ و ۷۸).

۳. در ماه رمضان که ماه خداوند تبارک و تعالی است، بسیار «لا اله الا الله»، «الله اکبر»، «الحمد لله» و «سبحان الله» بگویید و بسیار ذکر خدا بر زبان جاری سازید و همانا ماه رمضان بهار مستمندان است؛ پس، از آنچه خداوند بر شما تنعم کرده و ارزانی داشته است، بر خانواده و همسایگان ارزانی دارید و نعمت‌های الهی را به جای خود مصرف کنید. با دوستان احسان و به بیچارگان و مستمندان کمک کنید که همانا هر که یک روزه‌داری را افطار دهد، مانند پاداش او از خدایش دریافت کند، بی آنکه از پاداش و اجر خودش چیزی کاسته شود (البروجردی، ۱۴۱۵، ج ۱۵، ص ۵۰۰).

به نظر می‌رسد این دستورالعمل حاوی برنامه کامل سه‌ماهه‌ای برای رسیدن به وضعیت مطلوب بندگی است. ماه رجب ماه پیرایش و پاک‌شدن از پلیدی‌هاست که با توبه و طلب مغفرت حقیقی حاصل می‌شود و گفتن کلمه استغفار نشانه آن است. در ماه شعبان سالکی که از پلیدی گناهان با استمداد از استغفار پاک شده است، به خوبان عالم که گل سرسید آنان رسول خاتم (ص) و اهل بیت طاهرینش هستند، متمسک می‌شود. وی با دستگیری و کمک آنان خود را به خوبی‌ها می‌آراید و با شفاعت اشرف مخلوقات لیاقت پیدا می‌کند به مهمانی خدا شرفیاب شود. در ماه رمضان، خدای منان خودش از توبه‌کنندگان رجب و شفاعت‌شدگان ماه شعبان پذیرایی می‌کند و خودش پاداش روزه‌داران است که فرمود: «روزه مال من است و من پاداش روزه هستم» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۹۳، ص ۲۵۵).

تأکید بر انجام این دستورات وقتی در مدار شریعت و با انجام هدفمند عباداتی از جمله توبه و طلب مغفرت، دعاء، نیایش، مناجات و درود فرستادن بر پیامبر خاتم (ص) و حضرات معصومین، علیهم السلام، و انس با قرآن و روزه گرفتن همراه باشد، آن هم در ظرف زمانی معین، می‌تواند فرد را برای نقش‌آفرینی مؤثرتر در صحنه‌های اجتماعی مهیا کند و تأثیر عبادت و بندگی فردی او را در عرصه کارزار جامعه به منصه ظهور بگذارد. ثمره عبادت‌های یادشده که بیشتر ناظر به بُعد فردی هستند، باید خدمت‌صادقانه به خلق خدا و تأمین خواسته‌های مشروع نیازمندان و هدایت و راهبری نفوس مستعده و به‌طور کلی انجام هر عمل خیری باشد که موجب اعتلای جامعه اسلامی می‌شود. اگر معلم، به‌طور ویژه معلم دینی، با حفظ شئون شغل شریف معلمی حرمت ماه رجب و شعبان و رمضان را پاس بدارد و از این فرصت پیش‌آمده کمال استفاده را ببرد و خود را در معرض نفحات الهی قرار دهد، از

این قاعده مستثنی نیست؛ بلکه اگر از مصداق‌های «معلم الخیر»^۱ باشد و با نیت خالص به انجام وظیفه بپردازد، بی‌شک خداوند متعال تعلیم و تربیت او را از افضل عبادات و قربات به حساب می‌آورد. پیامبر گرامی اسلام (ص) در پاسخ سؤال امیرالمؤمنین (ع) که عرض می‌کنند: «کدام اعمال در این ماه (رمضان) فضیلت بیشتری دارد؟» می‌فرمایند: «ای ابوالحسن^۲ بهترین اعمال در این ماه پارسایی از محرمات خداست. انسان باید نسبت به آنچه خداوند تحریم فرموده است، ورع داشته و وارسته باشد» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۲، ق، ص ۱۹۰). حال اگر معلم برنامه تعلیم و تربیت خویش را در مقام پیشگیری از گناه و پرهیز از ارتکاب به محرمات تعریف کند و در این مسیر قدم بردارد، تردیدی نیست که او با فضیلت‌ترین عبادت‌ها را بر پا داشته است؛ مثلاً اگر انجام بعضی کارها عبادت به حساب می‌آیند و زمینه‌های پرهیز از گناه و ترک معاصی را فراهم می‌کنند؛ کارهایی مثل دل را با مؤمنان صاف کردن، رفع کدورت‌ها، دوری‌گزیدن از تنگ‌نظری‌ها، حسادت‌ها و جسارت‌ها و دوری از بدی‌ها، زشتی‌ها، پلشتی‌ها، کدورت‌ها، نفرت‌ها، بدگمانی‌ها، بی‌توجهی به مادیات و هواپرستی و خودخواهی که همگی مایه بدبختی و شقاوت و آلودگی و بدفرجامی و سیه‌روزی و بدنامی هستند و در نهایت سرانجامی جز خشم خداوند را در پی ندارند، بنابراین کار معلمی هم که دانش‌آموزان خود را به این نوع از عبادت‌ها فرا می‌خواند، ارزش مضاعف دارد. این نوع فعالیت‌ها می‌تواند از افضل اعمال این ماه‌ها و بلکه همه اوقات سال محسوب شود. بدیهی است این امور جز با تعلیم و تربیت اسلامی که وظیفه اصلی معلم است، در جامعه و به‌طور فراگیر محقق نمی‌شود. سیره عملی معلمان و مربیان الهی نیز بر توجه‌دادن متربیان خود به قدردانی از این فرصت‌ها و تلاش برای قرار گرفتن خود و قرار دادن متربیان و متعلمان در مسیر نسیم روحبخش رحمت الهی است.

لذا شایسته است معلم، به‌ویژه معلم دین و زندگی، به‌منابه مربی، فرصت معرفی این ماه‌های عزیز را از دست ندهد و با هنر معلمی خود متربیان را به قدردانی از فرصت‌های این سه ماه عزیز سوق دهد. در این خصوص و ترغیب دانش‌آموزان به مطالعه کتاب‌های ارزشمندی که در آن‌ها، برنامه‌های عبادی و معنوی متناسب با این ایام ذکر شده‌اند، توصیه می‌شود. از جمله این کتاب‌ها کتاب ارزشمند *المراقبات* مرحوم آیت‌الله میرزا جواد آقای ملکی تبریزی است که به حمد الهی ترجمه‌های فارسی شایسته‌ای هم دارد.

پی‌نوشت‌ها

۱. اوحی الله تعالی الی موسی: «یا موسی، تعلّم الخیر و علّمه الناس، فاتی متّور لمعلمی الخیر و متعلّمه فیورهم، حتی لا یستوحشوا بمکانهم» (خداوند متعال به موسی وحی کرد: ای موسی، نیکی را بیاموز و نیکی را به مردم آموزش ده که من قیر تعلیم‌دهندگان خوبی و دانش‌آموختگان خوبی را نوری می‌کنم تا در جای خود احساس تنهایی نکنند) (محمدی ری‌شهری، محمد، ۱۳۸۶، ش، ج ۳، ص ۱۷۹۱).
۲. ابوالحسن کتبه امیرالمؤمنین علی بن ابی‌طالب علیهما السلام است.

منابع

۱. البروجردی، السید حسین، ۱۴۱۵ ق، جامع‌أحادیث الشیعه، تنظیم الشیخ إسماعیل المعزی الملایری، قم: صفح.
۲. المتقی الهندی، علی بن حسام‌الدین، ۱۴۰۱ ق (۱۹۸۱ م)، *کنز العمال فی سنن الأقوال والأفعال*، بیروت: مؤسسه الرساله الطبعة الخامسة، ۱۴۰۱ هـ/۱۹۸۱ م
۳. مجلسی، محمدباقر، ۱۴۰۳، *بحارالانوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار*، الطبعة الثالثة، بیروت: دارالاحیاء التراث.
۴. محمدی ری‌شهری، محمد، ۱۳۸۶ ش، *میزان الحکمه*، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث.
۵. ملکی تبریزی، میرزا جواد، ۱۳۸۳ ش، *المراقبات*، ترجمه ابراهیم محدث، چاپ هفتم، قم: نشر اخلاق.
۶. موسوی خمینی، سید روح‌الله؛ *صحیفه نور*، تهران: مرکز تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).